

a
Rotterdamse

Kunststichting

De knikkers en het spel

**Een handleiding voor effectief beleid
op het terrein van jongeren en cultuur**

Rotterdamse Kunststichting

Oktober 1998

BOEKMAN*stichting*

Studiecentrum voor kunst, cultuur en beleid

Herengracht 415
1017 BP Amsterdam
telefoon bibliotheek 020-624 37 39

De uitleentermijn bedraagt 4 weken. Mits tijdig aangevraagd is verlenging met 4 weken mogelijk, tenzij de publikatie inmiddels is gereserveerd.

De uitleentermijn is verstreken op:

11-3-99

18 JUNI 1999

15 okt. 1999

14-6-00

20-9-00

18 NOV. 2000

23/03/04

20/3/07

31 MEI 2007

Inhoudsopgave

	pag.
1. Samenvatting, conclusies en aanbevelingen	1
1.1 Samenvatting en conclusies	
1.2 Aanbevelingen	
1.2.1 Kunstinstellingen	
1.2.2 Onderwijsinstellingen	
1.2.3 Gemeente	
2. Inleiding en probleemstelling	6
2.1 Waarom nu aandacht voor jongeren en cultuur?	
2.2 Voorbereiding en opzet advies	
2.3 De bouwstenen voor het advies	
2.3.1 Praktijk van de Rotterdamse kunst/cultuurinstellingen	
2.3.2 Het Rotterdams beleid in vogelvlucht, 1978 - 1998	
Rotterdamse Kunststichting	
Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam	
Gemeente Rotterdam	
2.3.3 De bevrijding van de esthetiek	
2.3.4 Debat	
2.4 De probleemstelling	
2.5 Afbakening onderwerp	
Kunst en cultuur	
Doelgroep	
Beleidsinstrumentarium	
3. Het huidige beleid nader verkend	13
3.1 Instrumenten	
Motie Kuijper	
Cultuureducatieve gelden	
Jongerenparticipatie	
Kunst en cultuur in de basisvorming en tweede fase	
Culturele hoofdstad	
Integraal jeugdbeleid	
3.2 Analyse	
Motieven en doelstellingen	
Educatie en marketing	
4. De handleiding: een nieuw beleidskader	17
Het nieuwe kader en het onderwijs	
Het nieuwe kader en de instellingen voor kunst en cultuur	
Het nieuwe kader en overige doelstellingen: aanbesteding	
5. Implicaties voor het huidige beleid	19
Motie Kuijper	
Cultuureducatieve gelden	
Jongerenparticipatie	
Kunst en cultuur in de basisvorming en tweede fase	
Culturele hoofdstad	
Integraal jeugdbeleid	
Jongerenbudget	

1. Samenvatting, conclusies en aanbevelingen

1.1 Samenvatting en conclusies

Om ontmoetingen tussen jongeren en kunst te bevorderen zou het overheidsbeleid gebaseerd moeten zijn op heldere uitgangspunten. Niet alleen de gesubsidieerde kunsten, maar ook de jongerenculturen horen in het blikveld van de beleidsmakers. Er zijn tenminste zeven motieven en doelstellingen te bedenken waarom de overheid zich met jeugd en cultuur bezighoudt: cultureel besef, zelfexpressie, emancipatie, civilisatie, publieksbereik, draagvlak voor de kunsten, vitaliteit van de kunsten.

De RKS constateert dat de bereidwilligheid van alle partijen om meer en betere ontmoetingen te creëren tussen jongeren en kunst groot is. Tegelijkertijd constateert zij, dat het maar zeer de vraag is of het bestaande beleid om de ontmoeting tussen jeugd en cultuur te bevorderen zo effectief is. Het beleid blijkt vooral gebaseerd te zijn op 'goede bedoelingen'. De verschillende doelstellingen en motieven van de overheid om beleid te maken op het gebied van jongeren en cultuur worden onvoldoende onderscheiden en dienen vaak niet als uitgangspunt voor de beleidsinstrumenten die worden ingezet. In de uitvoering van het beleid wordt veel aan het toeval overgelaten en de ambities met kunst en cultuur in het onderwijs gaan vaak voorbij aan de omvang van de achterstanden van de Rotterdamse jeugd.

Kunstinstellingen buigen zich meer over de vraag *hóe* zij jongeren het beste kunnen bereiken, dan waarom zij dat doen. Hoewel soms goede projecten ontstaan, staan deze teveel op zichzelf. Het beleid is te meer diffuus doordat termen als kunsteducatie en marketing op verschillende manieren worden gehanteerd.

De RKS pleit in haar advies *'De knickers en het spel. Een handleiding voor effectief beleid op het terrein van jongeren en cultuur'* voor een beleidskader waarbij het gekozen doel het uitgangspunt is en de taakinvulling vers twee, en waarin elke partij inclusief de overheid weet voor welk gedeelte hij/zij verantwoordelijkheid draagt. Alle partijen profileren zich in dit beleidskader van hun sterkste kant, juist omdat taken en verantwoordelijkheden helder zijn toebedeeld. Als de overheid ervoor kiest volgens dit kader te werken, dan heeft dat uiteraard implicaties voor het huidige beleid. De 1%-norm van de Motie Kuijper is een goede stimulans gebleken, maar is een te 'middel-gericht' instrument. De norm richt zich immers op de bestedingen van kunstinstellingen in het onderwijs en deze zijn niet een doel op zich. Ook de cultuur-educatieve gelden zullen goed moeten worden geëvalueerd, juist in het licht van de eigen doelstellingen en verantwoordelijkheden van kunst- respectievelijk onderwijsinstellingen. Bij de uitwerking van het integraal jeugdbeleid van de gemeente is van belang in hoeverre de kunstsector een substantiële bijdrage kan leveren.

De positie van de overheid is in het nieuwe beleidskader cruciaal. Het vooraf expliciteren van doelstellingen en motieven geeft richting aan de verdeling van taken en verantwoordelijkheden en een goede sturing is hierbij onontbeerlijk. Indien de overheid andere dan kunsthoudelijke of onderwijsdoelstellingen nastreeft, zou zij daarvoor ook andere budgetten moeten inzetten. Door middel van aanbesteding kan de overheid gericht programma's laten ontwikkelen die kunst als middel inzetten. De relatie tussen instellingen en overheid is er dan één tussen opdrachtgever en 'aannemer' naar analogie van de aanbestedingsprocedures op de vrije markt.

1.2 Aanbevelingen

Op het terrein van jeugd en cultuur bewegen zich tal van partijen. De *'handleiding voor effectief beleid op het terrein van jongeren en cultuur'* die de RKS doet op basis van het voorafgaande, richt zich vooral op de kunstinstellingen, de onderwijsinstellingen en de gemeente. Omwille van

de analyse zijn de zaken scherp uit elkaar getrokken en de aanbevelingen per cluster geformuleerd. In de realiteit bestaat uiteraard een nauwe samenhang en is samenwerking ook een conditio sine qua non. De aanbevelingen zijn een uitdaging tot stellingname; de uitvoering van het beleid zullen de verschillende partijen al dan niet tezamen zelf ter hand moeten nemen.

1.2.1 Kunstinstellingen

- Kunstinstellingen zijn er voor de kunst, ook als het om jongeren gaat

Wat kunstinstellingen doen voor jongeren dient volgens de RKS in eerste instantie aan te sluiten bij de primaire doelstellingen van de kunstinstellingen. Dat is helder voor het aan te bieden product en de jeugdige klant weet waar hij aan toe is. In de praktijk betekent dit een impuls voor het marketingbeleid van de kunstinstelling en het overlaten van de verantwoordelijkheid voor kennisoverdracht aan het onderwijs. De SKVR heeft vanuit haar primaire doelstellingen een rol als intermediair tussen het aanbod van kunstinstellingen en de vraag van het onderwijs enerzijds en als begeleider van het kunsteducatieve anderzijds proces. De RKS kan, zoals bij het onderwerp multicultureel kunstbeleid, in samenspraak met de kunstinstellingen verder werken aan de invulling van de benadering van jongeren. Daarbij komen dan ook vragen aan de orde naar aanknopingspunten voor marketing in de jongerenculturen en naar de ideeën van jongeren zelf over kunst en cultuur.

- Jongerencultuur als inspiratiebron

Een actieve wisselwerking tussen de kunsten en de context waarin deze zich bewegen is voor de kunsten van vitaal belang. Jongerenculturen maken deel uit van die context. Er gaan steeds meer geluiden op dat toonaangevende trends en stijlen uit de jongerenculturen meer een inspiratiebron moeten zijn voor de kunsten. Van gabber tot straattaal en van halfpipe tot bodypiercing, het zou meer terug te vinden moeten zijn in de kunsten, concludeert men. Inspiratie laat zich echter niet sturen door beleidsmakers. Belangrijker nog, de in het oog springende trends en stijlen die vaak als synoniem worden gezien van 'jongerencultuur', zijn in werkelijkheid slechts de bovenlaag, de zichtbare uitingen van die jongerencultuur. Door deze lukraak over te nemen in het aanbod, wordt voorbijgegaan aan de onderliggende waarden, verwachtingen en attitudes van jongeren, die wellicht een veel belangrijker invloed op de hedendaagse samenleving vormen. De RKS pleit er voor de discussie over het aansluiten bij jongerenculturen en andere wijzen waarop kunstinstellingen hun interactie met de maatschappelijke context vormgeven, diepgaand en genuanceerd te voeren. Middels de eigen cultuurdebatten zal de RKS hieraan een bijdrage leveren.

- Naar een hechte relatie tussen kunstinstellingen en jongeren

Inzicht in en aansluiting bij jongerenculturen is alleen mogelijk voor een instelling die zich verbonden voelt met jongeren en jongerenculturen. Het ontwikkelen van een hechte relatie tussen kunstinstelling en jongeren heeft slechts kans van slagen wanneer men zich écht in de doelgroep verdiept en wanneer inspanningen gericht op deze doelgroep niet beperkt blijven tot incidenten. Men moet oog hebben voor de verschillende, soms overlappende segmenten binnen de brede doelgroep 'jongeren' (bijvoorbeeld vbo/mavo-scholieren van 14 tot 16, of islamitische meisjes, of vwo-scholieren van 16 tot 18). Het is essentieel dat instellingen in het kader van marketing voor jongeren nadenken over de keuze en presentatie van het product. Goed personeelsbeleid draagt daar zeker toe bij. Juist de vorm waarin kunst en cultuur worden aangeboden, en daarmee samenhangend het imago van een kunstinstelling, moeten goed worden doordacht. Het belang van goede marketing geldt ook voor de amateursector. Amateurkunstverenigingen blijken steeds moeilijker in staat om jongeren aan zich te binden, hetgeen waarschijnlijk met zowel het verenigingsverband als met de meer traditionele vormen die er worden aangeboden te maken heeft. Dat jongeren (bijvoorbeeld ambassadeurs) bij de marketing worden betrokken ligt voor de hand. Het is aanbevelenswaardig marketingkennis en -ervaring te bundelen en samen te werken met derden, opdat niet iedereen het wiel opnieuw

hoeft uit te vinden. De VVV kan een rol spelen in het ontwikkelen van een gezamenlijke marketingstrategie.

1.2.2 Onderwijsinstellingen

- Onderwijsinstellingen zijn er voor het onderwijs, ook als het om kunst gaat
Uitgangspunt is dat de kennismaking met kunstvormen en de culturele infrastructuur in de stad primair een verantwoordelijkheid is van het onderwijs. Kunst is in dat opzicht niet anders dan aardrijkskunde of geschiedenis. Uiteraard zal bij de uitwerking van die verantwoordelijkheid moeten worden samengewerkt met kunstinstellingen. In opdracht van de gemeente ontwikkelen DSO en SKVR voorstellen voor een kunstenpakket voor leerlingen in de onderbouw (Cultuurtraject), voor een regeling ten behoeve van cultuurdeelname in de tweede fase (CKV-vakken) alsmede voor een structuur voor blijvende afstemming van vraag en aanbod. De RKS juicht dit toe en verwacht dat een structurele aanpak, op basis van duidelijke doelstellingen, de helderheid kan bieden die nodig is bij de experimenten van de kunstinstellingen met het beleidskader.
- Culturele bagage is meer dan alleen het culturele erfgoed
Bij het invullen van de onderwijsprogramma's dient de culturele canon (i.e. de verzameling van schilderkunst, literatuur, architectuur, toneelstukken, enzovoort, die algemeen als waardevol wordt erkend) te worden gezien als een dynamische grootheid. Wat tot de culturele bagage van jongeren moet behoren, moet telkens opnieuw worden bepaald. Het belangrijkste is dát voortdurend wordt gewerkt aan de ontwikkeling en herdefiniëring van deze canon. Naast een 'Top 100 aller tijden' dient de canon ruimte te geven aan hedendaagse kunstuitingen en moet niet alleen plaats zijn voor westerse kunst, maar ook voor kunst uit andere culturen, zoals de Afrikaanse, Aziatische en Latijns-Amerikaanse, en uit de herkomstlanden van allochtone jongeren in Rotterdam.
- Sluit aan bij de belevingswereld van jongeren
Culturele en kunstzinnige vorming leveren een bijdrage aan de identiteitsontwikkeling van jongeren. De overdracht van kennis slaagt des te beter als deze op een aansprekende manier in verband wordt gebracht met de belevingswereld van jongeren. Dit 'aansluiten bij de belevingswereld van jongeren' is een veelgehoorde kreet; wat hierin het meest telt zijn echter niet de in het oog springende elementen uit de jongerencultuur, maar de manieren van denken, waarden en betekenissen die jongeren aan hun wereld geven. Gezien het groeiende aantal jongeren met een niet-Nederlandse culturele achtergrond is het juist in Rotterdam van belang ook kennis van de culturen uit de herkomstlanden (van de ouders) van allochtone jongeren te ontwikkelen en in te zetten. Voor het welslagen van cultuureducatie in het onderwijs zijn deskundige en bevlogen docenten nodig die een brug kunnen slaan tussen kunst en cultuur en de belevingswereld van jongeren. Dat geldt zowel voor de kennisoverdracht van cultuur uit het verleden als voor het inzicht in hedendaagse ontwikkelingen. Op investeringen in de inhoudelijke en didactische kwaliteiten van het 'menselijk kapitaal' (docenten en educatief medewerkers) mag niet worden beknipt. Ook ruimte in het lesprogramma voor het bediscussiëren van voor- en afkeuren speelt een belangrijke rol.
- Naar een hechte relatie tussen jongeren en cultuureducatie
De plannenmakers hebben aangekondigd jongeren te willen betrekken bij de invulling van projecten in het kader van het Cultuurtraject. Jongeren moeten ook een rol spelen bij de evaluatie van de activiteiten. Hun ervaringen met het gebodene, ook in termen van kennisverwerving, zijn belangrijk voor het inrichten en de kwaliteit van vervolgprogramma's. Dat geldt evenzo voor de CKV 1-vakken.

1.2.3 Gemeente

- Helderheid door een nieuw beleidskader

Het nieuwe beleidskader, zoals in hoofdstuk 4 uiteengezet, verduidelijkt de plaats van bestaande en nieuwe beleidsinstrumenten op het terrein van jongeren en cultuur. De gemeente Rotterdam zou het voorgestelde beleidskader moeten testen op zijn bijdrage aan een effectieve inzet van de beleidsinstrumenten. In concrete stappen ziet dat er als volgt uit:

- Probeer bij de kunst- en onderwijsinstellingen brede consensus te creëren over de uitgangspunten van het nieuwe beleidskader: kunsthoudelijke doelstellingen zijn een verantwoordelijkheid van kunstinstellingen en onderwijsdoelstellingen van onderwijsinstellingen. De afstemming binnen de kunstsector is een taak voor de instellingen.
- De politiek heeft de taak duidelijk te formuleren welke doelstellingen en motieven zij prioriteit geeft voor de ontwikkeling van het speerpuntbeleid jongeren en cultuur.
- Kunst kan als middel worden ingezet. Echter: als de overheid andere dan kunsthoudelijke en onderwijsdoelen nastreeft, en kunst als middel voor die doelen wil inzetten, dienen daarvoor ook andere dan alleen de kunst- en onderwijsbudgetten te worden aangewend.
- Probeer in samenspraak met de SKVR en de kunst- en onderwijsinstellingen consensus te bereiken over de term kunsteducatie.
- Wanneer de vigerende beleidsinstrumenten, zoals de 1%-regeling of het budget voor cultuureducatieve projecten, worden geëvalueerd, gebruik hiervoor dan kwalitatieve criteria die de effecten van deze instrumenten afzetten tegen doelstellingen. Dát een groep tieners aan een activiteit heeft deelgenomen, zegt nog niets over het effect van die activiteit en zeker niet over de mate waarin de doelstelling van de activiteit is gerealiseerd. Het is zeker niet de bedoeling alle onderdelen van het huidige beleid te vervangen; geslaagde projecten kunnen juist als voorbeeld dienen.
- Verzoek de kunstinstellingen in hun jaarplannen en jaarverslagen aan te geven welke doelstellingen zij ten aanzien van jongeren nastreven en op welke wijze zij hieraan invulling geven. Ook hier geldt dat op kwalitatieve gronden de effecten van de inspanningen voor jongeren moeten worden beoordeeld. Verbindt hieraan ook consequenties: steun die kunstinstellingen die aantoonbare successen behalen in hun benadering van jongeren.
- Experimenteer in 1999 kleinschalig met het werken volgens het nieuwe beleidskader. Nodig partijen uit tot samenwerken vanuit hun eigen identiteit en visie. Het huidige budget voor cultuureducatieve projecten kan de inzet vormen voor het experiment.

- Experimenteer met het aanbestedingsmodel

Bij projecten waarbij kunst als middel wordt ingezet voor doelstellingen op het terrein van bijvoorbeeld sociale activering, buurtbeheer, vandalismebestrijding, e.d., zou de gemeente moeten experimenteren met een vorm van aanbesteding, hierbij mede gebruik makend van andere dan kunst- of onderwijsbudgetten. Aanbesteding betekent ook dat de uitwerking van de voornemens wordt gedelegeerd aan een externe intermediair of projectleider. Deze vertaalt de door de overheid vastgestelde doelstellingen naar concrete vragen aan de verschillende partijen in het veld en ontwikkelt samen met hen een programma. Hij/zij heeft een regiefunctie en coördineert. De externe intermediair is ook verantwoordelijk voor een gedegen inhoudelijke en financiële rapportage van de uitvoering van de projecten. Mogelijk kan de functie van intermediair worden ondergebracht bij een bestaande instelling.

- Schuw het bedrijfsleven niet

Het is, gelet op haar ambities op het gebied van jongeren en cultuur, voor de overheid belangrijk toenadering te zoeken tot andere, vaak commerciële partijen die zich met succes op de markt van de jongerencultuur bewegen en na te gaan in hoeverre het mogelijk is gezamenlijk

op te trekken. Daarbij moet niet meteen aan een subsidierelatie worden gedacht. Het gaat vooral om het zoeken naar samenwerkingsvormen die voor zowel overheid(sinstellingen) als bedrijfsleven aantrekkelijk zijn.

- Stel de reikwijdte van het kunstbegrip bij

Het door de overheid gehanteerde kunstbegrip is te beperkt wanneer het gaat om 'jongeren en cultuur', niet in de laatste plaats omdat jongeren veel (vrije) tijd en geld besteden aan cultuuruitingen die niet vallen binnen het traditionele overheidsdomein. Een discussie over de reikwijdte van het kunstbegrip is nodig, niet in de laatste plaats met het oog op de rol van Rotterdam als Culturele Hoofdstad in 2001. In de statistieken waarin cultuurdeelname in Rotterdam wordt gemeten, zijn hoofdzakelijk gegevens van de gesubsidieerde kunstinstellingen verwerkt. De RKS pleit ervoor dat ook bezoekerscijfers van bijvoorbeeld de kleine poppodia en Ahoy worden opgenomen, aangezien in deze cijfers ook een deel van de culturele belangstelling van jongeren tot uitdrukking komt. Ook gezien de behoefte aan uitgaansgelegenheden die vooral allochtone jongeren kenbaar hebben gemaakt, is het van belang oog te hebben voor het gehele spectrum van culturele belangstelling van jongeren.

- Flexibiliteit in de voorwaarden

Als de lat hoger wordt gelegd, moeten kunstinstellingen ook de kans krijgen een langere aanloop te nemen. Het pakket aan subsidievoorwaarden voor een bepaalde instelling - met betrekking tot het minimumaantal voorstellingen of tentoonstellingen, het bereik van speerpuntgroepen als jongeren en allochtonen, de eigen inkomsten, het personeelsbeleid, enzovoort - moet integraal worden gewogen op samenhang, relevantie én haalbaarheid. Voor een aantal, met name kleinere instellingen kan het opbouwen van marketingkennis en -ervaring tijdelijk een onevenredig grote aanslag betekenen op de bedrijfsvoering. In dat geval zou de RKS het redelijk vinden de instelling een tijdelijke extra subsidie te geven, gekoppeld aan de voorwaarde dat een goede marketing voor jongeren na afloop van de afgesproken termijn uit het eigen budget van de instelling bekostigd moet worden.

- Bestem een budget voor kunstprojecten voor en door jongeren

De RKS heeft in haar jaarplan 1999 aangekondigd de mogelijkheden te onderzoeken voor een budget voor kunstprojecten voor en door jongeren. Voor 1998 heeft de RKS als begin een subsidiebudget van f 30.000,- gereserveerd voor het speerpunt jongeren. Daarnaast is het mogelijk om de vrijval van wachtgelden, na versterking van de amateurkunst, allengs ten goede te laten komen van dit subsidiebudget voor jongeren. Het budget moet jongeren in staat stellen eigen initiatieven te realiseren. De RKS wil nadrukkelijk niet zelf de gebruiksmogelijkheden van deze subsidie uitwerken en ook samenwerking met derden niet bij voorbaat verplicht stellen. Dat zou teveel sturing vanuit de 'gevestigde orde' betekenen. Bij de beoordeling van de plannen wordt nadrukkelijk de mening van jongeren gevraagd. Het spreekt vanzelf dat de RKS zoals ook bij andere subsidies zal toezien op de werkelijke besteding van de subsidiegelden. Aan de subsidiemogelijkheid moet ook via door jongeren gebruikte kanalen ruime bekendheid worden gegeven.

2. Inleiding en probleemstelling

2.1 Waarom nu aandacht voor jongeren en cultuur?

Steeds vaker en steeds meer is in het overheidsbeleid aandacht voor jeugd en cultuur. Op het eerste gezicht lijkt er weinig mis met de deelname van jongeren aan cultuur. Op muziekgebied, in de mode, met design en film zijn jongeren goed vertegenwoordigd, zowel actief als receptief. Aan de meer gevestigde en grotendeels door de overheid gesubsidieerde kunsten blijken jongeren zich echter weinig gelegen te laten liggen. De meeste jongeren komen zelden in een museum, laten literatuur liever aan zich voorbijgaan en schitteren ook bij dans en toneel door afwezigheid. En dat wordt door de politiek als onwenselijk ervaren, niet alleen omdat men het belangrijk vindt dat bepaalde culturele waarden worden overgedragen, maar ook omdat de aanwezigheid van een jong publiek betere garanties biedt voor het voortbestaan van kunstinstellingen op langere termijn. In de nota *Pantser of Ruggengraat*¹, in de notitie *Cultuur en School*², maar ook in de Rotterdamse nota *De Kunst en de Stad*³, zijn dan ook hele hoofdstukken gewijd aan het bevorderen van de ontmoeting tussen jongeren en kunst. Kunstinstellingen wordt daarbij een belangrijke rol toebedacht. Ze worden door de politiek aangesproken op hun verantwoordelijkheid de belangstelling van jongeren voor het kunstaanbod te wekken en veel kunstinstellingen hebben bijzondere programma's voor een jeugdig publiek.

Er zijn meer groepen in de samenleving die relatief weinig deelnemen aan de gesubsidieerde kunsten, zonder dat het overheidsbeleid daar extra aandacht aan besteedt. Het verhogen van de publiekscijfers blijkt dan ook niet de enige reden voor de aandacht van de overheid voor jongeren en cultuur. Ook de invoering van cultuureducatie in de basisvorming en de tweede fase draagt daar toe bij. Maar er is meer. Deelname door jongeren aan cultuur wordt, zo blijkt, door de overheid vaak gezien als oplossing voor tal van andere vraagstukken waar de samenleving zich voor geplaatst ziet, zoals onderwijsachterstanden en het spijbelen, de multiculturele samenleving, vrijetijdsbeleving en zelfs criminaliteit. Niet alleen de kunstensector is dan in het geding, maar ook het onderwijs, welzijn en justitie.

Dat zoveel rondom het thema jongeren en cultuur in gang is gezet en dat zo veel partijen zich erbij betrokken weten, verdient zonder meer bijval. Het beleid op dit terrein is nog lang niet uitgekristalliseerd. Werkenderwijs wordt gezocht naar aansprekende methoden en technieken. Beleid voor jeugd en cultuur vanuit zoveel verschillende invalshoeken en met zoveel partijen vereist goede afstemming en coördinatie. Vanwege de veelheid aan instrumenten en projecten, en de diversiteit van de invalshoeken waarmee het vraagstuk wordt benaderd, is het dan ook goed thans, al is het maar even, pas op de plaats te maken en te bezien of de inspanningen op het gebied van jongeren en cultuur kunnen leiden tot de beoogde effecten dan wel dat de aanpakken verbetering behoeven.

Dit, gecombineerd met een veelheid aan kunstinstellingen in de stad die een taak ten aanzien van jongeren wordt toebedacht en de bijzondere omstandigheid dat in Rotterdam jongeren een steeds groter deel van de bevolking uitmaken, zijn de belangrijkste aanleidingen voor de Rotterdamse Kunststichting (RKS) om met een advies te komen. Het advies *'De knikkers en het spel. Een handleiding voor effectief beleid op het terrein van jongeren en cultuur'* wil een onderbouwde bijdrage leveren aan de gemeentelijke beleidsvoorbereiding. Het gaat over de

¹ *Pantser of ruggengraat. Cultuurnota 1997-2000*, Ministerie van OcnW, september 1996

² *Cultuur en School*, Ministerie van OcnW, september 1996

³ *De Kunst en de Stad*, Gemeente Rotterdam, 1993

vraag welke partij waarvoor verantwoordelijk is en over de wijze waarop daar zo goed mogelijk invulling aan kan worden gegeven. Met andere woorden, een advies over de wijze waarop de bestuurlijk-politieke besluitvorming zo effectief mogelijk kan worden uitgevoerd. De RKS speelt hiermee tevens in op het actuele debat over jeugd en cultuur. *'De knikkers en het spel. Een handleiding voor effectief beleid op het terrein van jongeren en cultuur'* nodigt uit tot verdere discussie en het aangaan van het experiment en is zeker niet 'het laatste woord' over jongeren en cultuur.

2.2 Voorbereiding en opzet advies

Zoals aangegeven in de startnotitie van april 1997 zijn ter voorbereiding van dit advies drie activiteiten ondernomen. De wijze waarop kunstinstellingen in Rotterdam in de praktijk aandacht besteden aan jeugd en jongeren is onderzocht door Claudia Ruitenberg. Na een literatuurstudie en een reeks voorgesprekken hield zij een serie diepte-interviews met vertegenwoordigers van elf Rotterdamse kunstinstellingen. Deze interviews hadden tot doel motivaties, visies en denkrichtingen van kunstinstellingen op het gebied van de cultuurdeelname van jongeren te inventariseren. Amelia Oei, studente Culturele en Maatschappelijke Vorming aan de Ichthus Hogeschool, maakte als stagiaire een inventarisatie van het beleid op het gebied van jongeren en cultuur van de gemeente, de Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam (SKVR) en de RKS over de afgelopen twintig jaar. Publicist Hans Onno van den Berg plaatste het vraagstuk in breder perspectief met een essay dat dient om nieuwe invalshoeken te bieden en vooral de discussie te prikkelen.

Het onderzoeksverslag, de literatuurstudie en het essay van Hans Onno van den Berg zijn als bijlagen bijgevoegd. Hoewel alle drie in opdracht van de RKS geschreven, komt de inhoud ervan voor rekening van de individuele auteurs. Op 15 juni 1998 vond in Hal 4 het openbaar debat *Een reus op lemen voeten* plaats om opvattingen van de RKS voortvloeiend uit het essay, het beleidsoverzicht en het onderzoek, te toetsen en aan te scherpen ten behoeve van de advisering. De uitkomsten van dit debat hebben een belangrijke rol gespeeld bij het tot stand komen van dit advies en zijn eveneens als bijlage opgenomen. Met de SKVR heeft de RKS tijdens de voorbereiding van het advies regelmatig van gedachten gewisseld, terwijl ook met medewerkers van de Dienst Stedelijk Onderwijs (DSO) en de Bestuursdienst is gesproken.

Na deze inleiding waarin achtereenvolgens verantwoording, voorbereiding en opzet advies, eerste conclusies, probleemstelling en de afbakening van doelgroep en onderwerp aan bod komen, wordt de Rotterdamse context onder de loep genomen. De analyse van het huidige Rotterdamse beleid wordt gevolgd door een antwoord op de vraagstelling in de vorm van een nieuw beleidskader. Hoe dit beleidskader zich verhoudt tot het bestaande instrumentarium op het onderhavige beleidsterrein wordt eveneens bekeken. De samenvatting, conclusies en aanbevelingen staan in het eerste hoofdstuk van *'De knikkers en het spel. Een handleiding voor effectief beleid op het terrein van jongeren en cultuur'*.

2.3 De bouwstenen voor het advies

2.3.1 Praktijk van de Rotterdamse kunst/cultuurinstellingen

Naast ervaringen met goede en minder goede manieren om jongeren met kunst te benaderen, leverde het onderzoek van Claudia Ruitenberg naar de wijze waarop Rotterdamse kunstinstellingen zich tot de doelgroep jongeren richten als belangrijkste conclusie op dat 'de menselijke factor' voor veel jongeren van doorslaggevende betekenis is voor hun belangstelling voor kunst en cultuur. Artistieke pretenties en statusoverwegingen zitten in het hoofd. Jongeren willen geraakt worden. Het tonen van het artistieke proces en de maker achter het product kunnen de mystiek rond kunst doorbreken. Tevens is het van cruciaal belang wie de jongere in aanraking brengt met een bepaald aanbod.

Uit de gesprekken bleek dat instellingen zich in verschillende mate en op verschillende manieren aangesproken voelen op de 'verantwoordelijkheid' meer jongeren te bereiken. Aanbod voor jongeren wordt vanuit tal van invalshoeken voor allerlei doelen ingezet: bijvoorbeeld voor kennismaking met de culturele infrastructuur, als tegenwicht van de 'hap-slik-weg'-cultuur of als marketinginstrument om jongeren als huidig én toekomstig publiek binnen te krijgen. De ene invalshoek is op zichzelf niet waardevoller dan de andere, maar onder de noemer 'educatie' worden verschillende programma's aangeboden met evenzoveel verschillende doelstellingen. Dat leidt tot begripsverwarring hetgeen de positie en het functioneren van cultuureducatie binnen de kunstinstellingen niet ten goede komt.

Voorts bleek hoe verschillend wordt gedacht over dezelfde onderwerpen. De diversiteit aan meningen is echter eerder een illustratie van de verwarring rond de term cultuureducatie dan een reden om de onderzoeksresultaten maar te laten voor wat ze zijn. Een aantal gesubsidieerde kunstinstellingen heeft de indruk dat de vraag of zij een verantwoordelijkheid hebben voor cultuureducatie 'al eens beantwoord'. De 1%-regeling (motie Kuijper) verplicht immers elke gesubsidieerde culturele instelling in Rotterdam aan cultuureducatie te doen. Kunstinstellingen benaderen het onderwerp vervolgens pragmatisch en buigen zich vooral over de vraag hoe ze de jongeren het best kunnen bereiken. Waar instellingen zich minder mee bezig lijken te houden is met welke reden of met welk doel jongeren in aanraking gebracht moeten worden met kunst en cultuur, en wat daarbij hun specifieke bijdrage zou kunnen zijn.

2.3.2 Het Rotterdams beleid in vogelvlucht, 1978 – 1998

Rotterdamse Kunststichting

Medio jaren negentig werd het thema jongeren en cultuur direct onderwerp van beleid. Het kreeg voor het eerst expliciete aandacht van de RKS na verschijning van de nota Kunst en de Stad (1993) van de gemeente Rotterdam. In eerste instantie wilde de RKS zich op twee punten bezinnen: jeugd en educatie en jongerencultuur. Over het uitbrengen van een jongerennota werd nog niet gerept, onder andere omdat de RKS van mening was dat de SKVR hierin het voortouw zou moeten nemen. Eerst in het jaarplan van 1997 van de RKS werd een beleidsnota over jongeren en cultuur in het vooruitzicht gesteld. Bij het ontstaan van het zgn. Stedelijk Jeugdbeleid in 1997 werd nog getwijfeld aan de noodzaak voor een apart advies over jongeren vanuit de kunstsector. Niettemin besloot de RKS eind 1997 ongevraagd advies over jongeren en cultuur in Rotterdam uit te brengen.

In de jaren tachtig was er binnen diverse disciplines aandacht voor jongeren vanuit de opvatting dat zoveel mogelijk Rotterdammers, dus ook jongeren, moesten deelnemen aan kunst. Zo subsidieerde de RKS van 1982 tot 1987 jongerencentrum Arena voor de programmering van popmuziek. Na die periode adviseerde zij het gemeentebestuur diverse malen extra geld beschikbaar te stellen voor popmuziek (*Popnota 1987, 1992, 1996*). Niet alleen werd pop erkend als een uiting van jongerencultuur, ook vanuit kwalitatieve maatstaven werd de popmuziek meer ruimte geboden. Anno 1998 is in Rotterdam twintig maal zoveel geld voor popmuziek beschikbaar als begin jaren tachtig. In het verleden heeft de RKS ook jeugdtheater ondersteund. Het jeugdtheater is inmiddels een gevestigd theatergenre met als gevolg dat meer jeugdigen geïnteresseerd zijn geraakt in theater, zowel receptief als actief. Ook in de amateurkunst heeft de RKS in samenwerking met de SKVR getracht de deelname van jongeren te stimuleren, niet alleen op kwalitatieve gronden, maar ook vanuit de wens de sector in stand te houden (doorstroming).

Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam

De SKVR wil kunsteducatie bereikbaar en toegankelijk maken voor alle lagen van de Rotterdamse bevolking. Zij verzorgt een breed en gevarieerd vraag gestuurd aanbod van een kwalitatief verantwoord niveau, dat aansluit bij artistieke ontwikkelingen en bij de samenstelling

van de bevolking. Recente gegevens wijzen uit dat de SKVR met kunsteducatieve programma's jaarlijks 60.000 leerlingen in de Rotterdamse basisscholen bereikt. Voor haar vrijetijdsaanbod bezoeken, doorgaans wekelijks, 10.000 leerlingen de SKVR-gebouwen.

De SKVR telt zes scholen, de Muziekschool, de Dansschool, de Vrije Academie voor beeldende kunst, de Foto- & Videoschool, de Theaterschool en de Schrijversschool. De vier laatstgenoemde scholen bestaan pas sinds 1984. Op de basisscholen werd ook vóór die tijd aandacht geschonken aan alle genoemde kunstvakken, maar een buitenschools cursusaanbod voor beeldende kunst, fotografie, video, theater en schrijven voor de geïnteresseerde Rotterdammer kwam pas later. De SKVR had een bescheiden aanbod voor het voortgezet onderwijs en verzorgde in de wijken projecten in samenwerking met het sociaal cultureel werk. In de afgelopen tien jaar heeft de SKVR ernaar gestreefd het aandeel jeugd en jongeren in het cursusaanbod te vergroten. Inmiddels is bij de muziek- en dansschool een redelijk niveau gehaald. De andere, jongere SKVR-scholen zijn daarin nog achtergebleven. In de toekomst zal de SKVR blijven investeren in het bereiken van jongeren.

Het wijkenbeleid van de SKVR stagneerde toen in de jaren tachtig het sociaal cultureel werk door bezuinigingen op de achtergrond raakte. Met name voor jeugd in achterstandssituaties is het werken op wijkniveau essentieel. De laatste jaren dienen zich nieuwe mogelijkheden aan en heeft de SKVR partners gevonden in de wijken onder zgn. Brede Scholen en het zich opnieuw versterkend sociaal cultureel werk.

De SKVR is in Rotterdam de intermediair tussen scholen en kunstinstellingen. Het aanbod voor het basisonderwijs is enkele jaren geleden geherstructureerd. Centraal daarin staat het zgn. Kunstenpakket. Veel Rotterdamse kunstinstellingen werken aan de programma's mee. Via het Kunstenpakket maakt een groot deel van basisschooljeugd voor het eerst kennis met het culturele landschap van de stad. In het afgelopen jaar is een plan van aanpak gemaakt om ook in het voortgezet onderwijs een omvangrijk pakket kunsteducatie aan te bieden.

Gemeente Rotterdam

Met de nota *Kunstbeleid in Rotterdam* van 1978 wilde de gemeente een sociaal democratisch kunstbeleid voeren dat gericht was op het bereiken van een rechtvaardige samenleving. Cultuur werd opgevat als een voortdurend proces van waarden overdracht en de overheid was de gezaghebbende waarden toedeler voor en namens de samenleving. In die tijd had vorming door middel van kunst hoge prioriteit en de Stichting Muische Vorming Rotterdam, die later zou fuseren met de Rotterdamse Muziek- en Dansschool tot de SKVR, kreeg ruime financiële steun voor de musische vorming van Rotterdammers. Jongeren werden in de nota niet expliciet als aparte doelgroep genoemd.

In de jaren tachtig werd kunst steeds meer in relatie gebracht met economische, stedenbouwkundige en demografische processen. De aanwezigheid van goede culturele voorzieningen werd onder andere een bepalende vestigingsfactor voor mensen en bedrijven en de betekenis van een goed kunstklimaat voor de economie kreeg in het gemeentelijk beleid steeds meer weerklank. De nota *De Kunst en de Stad* van 1993 maakte een balans op van de relatie tussen de stad en het kunstklimaat en schetste een visie voor de toekomstige ontwikkeling van de Rotterdamse kunstsector in zijn stedelijke context. Een van de onderwerpen in de nota waarover de gemeente een opinie van de kunstinstellingen verwachtte, was de plaats van kunst in het onderwijs. Voorts verwachtte de gemeente van de instellingen een standpunt over hoe om te gaan met de veranderende samenstelling van de bevolking. Het bereiken van jongeren, met name allochtone jongeren, werd in het algemeen als een knelpunt gezien. Aandacht voor jongeren en het versterken van de relatie tussen kunst en onderwijs behoren dan ook tot de speerpunten van het kunstenplan 1997-2000.

Enkele instellingen die jongeren expliciet tot hun doelgroep rekenen, zoals Jeugdtheater Hofplein, het Waterhuis en de Meekers ontvangen een structurele subsidie van de gemeente. Het overige Rotterdamse beleid om jongeren meer in contact te brengen met cultuur, zoals de 1%-norm (Motie Kuijper), de Cultuureducatieve gelden en het Stedelijk Jeugdbeleid, alsmede het belangrijk aangrijpingspunt Rotterdam Culturele Hoofdstad, komt in hoofdstuk 3 van dit advies aan de orde.

2.3.3 De bevrijding van de esthetiek

Hans Onno van den Berg trekt in zijn essay *De bevrijding van de esthetiek* drie conclusies. In de eerste plaats is er een verschil tussen culturele vorming op school en de wens van veel kunstinstellingen het publiek te verjongen. Daarmee maakt Van den Berg onderscheid tussen enerzijds de verantwoordelijkheid van het onderwijs voor overdracht van de canon van het cultureel erfgoed, en anderzijds de verantwoordelijkheid van kunstinstellingen in hun marketing een vooruitziende blik te tonen. In de tweede plaats stelt hij dat kunst een rol speelt in de identiteitsontwikkeling van jongeren en het scherpen van hun kritisch oordeelsvermogen. Culturele vorming kan goed voor dit doel worden ingezet. In de derde plaats constateert hij dat de kunsten weinig tot niets bijdragen aan beschaving. Van den Berg concludeert dat ethiek en esthetiek niets met elkaar te maken hebben en dat kunstzinnig paternalisme achterhaald is. Omdat veel modernistische en avant-gardistische kunst de pretentie heeft expliciet te leiden naar 'nieuwe kunstzinnige en politieke vergezichten', is overheidssubsidie aan deze kunstproductie moeilijk te legitimeren. Misschien zou de overheid zich moeten beperken tot het subsidiëren van de presentatie, niet de productie van kunst, zo besluit hij zijn betoog.

2.3.4 Debat

Tijdens het debat *Een reus op lemen voeten* dat de RKS organiseerde in juni 1998 werd gepleit voor (werk)plaatsen waar, met een lichte vorm van regie, jongeren met culturele middelen aan de slag kunnen. Het zouden informele plaatsen moeten zijn waar jongerencultuur kan ontstaan, niet georganiseerd door bestaande kunst- of welzijnsinstellingen. Onderstreept werd dat het contact tussen jongeren en kunst niet alleen in het belang is van jongeren, maar ook uitstraalt naar de kunst: vitale kunst is gebaat bij een *open mind* naar wat er bij jongeren leeft. De overheid zou kunstenaars en instellingen die bewust de dialoog met jonge mensen aangaan en hieruit inhoudelijke vernieuwing putten voor hun werk, meer moeten waarderen.

De discussie over de reikwijdte van het kunstbegrip is nog lang niet uitgewoed. Dat bleek wel tijdens het debat. Een panellid illustreert: 'Ik moet zelf ongeveer veertig zijn geweest toen ik van klassieke muziek ging houden en van opera, en alles wat ik daarvoor heb meegemaakt valt niet onder de definitie die mij hier wordt aangeboden'. Hoewel enkele aanwezige jongeren suggereren 'graffiti' en 'skaten in de halfpipeline' op te nemen in het kunstbegrip, waarschuwt een beleidsmaker dat het geen oplossing is alles maar kunst te noemen om van het probleem af te zijn. Voor het op elkaar afstemmen van de vraag van jongeren en het aanbod van kunstinstellingen worden 'ondernemers' (intermediairs) voorgesteld die 'geen echte trendwatchers hoeven te zijn, maar wel tussenpersonen met iets van die habitus, mensen die weten wat er in de kunst speelt en wat er bij het publiek (niet alleen de jongeren) leeft'.

Dat de term 'educatie' vaak wordt gehanteerd voor activiteiten die in feite marketinginspanningen zijn, werd eveneens duidelijk in het debat. 'Kunstinstellingen realiseren zich dat investeren in de cultuur van de toekomst, dus in cultuureducatie, een nuttige investering is en dat ze er mee bezig moeten zijn, ook al krijgen ze er geen extra geld voor', aldus een beleidsmaker.

Hans Onno van den Berg nam aan het slot van het debat de 'gevestigde kunst' onder de loep: er wordt voortdurend gedaan of gevestigde kunst hetzelfde is als gesubsidieerde kunst, maar in

feite is het net andersom. Kunst die 'gevestigd' is, trekt voldoende publiek en hoeft niet te worden gesubsidieerd. De gesubsidieerde kunst daarentegen, is feitelijk niet meer gevestigd, want daar gaan steeds minder mensen heen.

2.4 De probleemstelling

Aanvankelijk had de RKS de intentie met dit advies praktische handreikingen te doen voor het bereiken van jongeren met kunst en cultuur. De vraag waarmee de RKS dan ook in eerste instantie aan de slag ging, richtte zich op de wijze waarop kunstinstellingen hun aanbod thans op jongeren afstemmen, keuzes maken in vorm en inhoud van het aanbod om jongeren binnenschools en buitenschools beter te bereiken met kunst en cultuur. Belangrijke vragen voor het advies waren aanvankelijk of aanknopingspunten konden worden gevonden in de jongerenculturen zelf en welke ideeën jongeren hebben over kunst en cultuur. In de loop van de voorbereidingen bleek dat het beantwoorden van deze vragen weliswaar noodzakelijk is, doch in dit stadium van de beleidsontwikkeling beslist één stap te ver. Uit de analyse van het essay van Van den Berg, het beleidsoverzicht en het onderzoek bij de kunstinstellingen werd duidelijk dat de betrokken actoren, overheid, kunsten, onderwijs en kunsteducatie, al dan niet bewust zelf al zoveel verschillende ambities hebben ten aanzien van jeugd en cultuur, dat het onmogelijk was daar eenduidige conclusies aan te verbinden over wat er in gezamenlijkheid tot stand kan worden gebracht. Voordat gericht 'doelgroepinformatie' kan worden verzameld waarover inhoudelijke standpunten kunnen worden ingenomen, is het nodig dat een helder beeld ontstaat over waar de inspanningen van al de betrokken partijen toe moeten leiden. Daarbij gaat het niet alleen om motieven en doelstellingen van de verschillende partijen, maar ook om de inbreng van hun kennis en kunde.

Bestaande en nieuwe beleidsinstrumenten zijn in hun onderlinge samenhang het meest effectief als er een goed zicht is op de doelstellingen die worden nagestreefd en de middelen die daartoe worden ingezet. Derhalve heeft de RKS er uiteindelijk voor gekozen in dit stadium van de beleidsontwikkeling op het terrein van jeugd en cultuur het advies toe te spitsen op die samenhang en effectiviteit. De operationele invulling van het beleid, waarvoor vragen over bijvoorbeeld jongerenculturen uiteraard nog beantwoord dienen te worden, is daarmee niet van tafel, maar als het aan de RKS ligt pas onderwerp van een eventueel vervolgadvisie. In de cultuurdebatten van de RKS zal aan het onderwerp jongerenculturen eveneens aandacht worden besteed.

Met haar advies *'De knickers en het spel. Een handleiding voor effectief beleid op het terrein van jongeren en cultuur'* wil de RKS een bijdrage te leveren aan de wijze waarop de gemeente Rotterdam haar beleid ten aanzien van jongeren en kunst inricht, opdat de inspanningen van de verschillende partijen die zich met jongeren en cultuur bezighouden, structureel bijdragen aan het bevorderen van ontmoetingen tussen jongeren en kunst. Structureel wil zeggen niet alleen effectief op de korte maar ook op de lange termijn, en niet versnipperd maar uitgaande van een heldere opbouw en ontwikkeling.

2.5 Afbakening onderwerp

Kunst en cultuur

De 'ontmoetingen tussen jongeren en kunst' in dit advies moeten ruim worden opgevat. Ontmoetingen met kunst op school en ontmoetingen met een educatieve opzet horen daar uiteraard bij, maar dekken wat de RKS betreft niet de gehele lading. Cultuurdeelname in de vrije tijd neemt in dit advies een minstens zo belangrijke plaats in. Het spreekt vanzelf dat het kunstbegrip verder gaat dan de gesubsidieerde kunsten. Het advies spreekt voorts van 'jongeren en kunst', van 'jongeren en cultuur', zoals ook in de literatuur soms van 'kunsteducatie' en soms

van 'cultuureducatie' wordt gesproken. In beide gevallen verwijst de RKS naar hetzelfde brede kunstbegrip. De term 'kunsteducatie' komt overigens later aan bod.

De RKS realiseert zich dat niet alle kunstvormen en thema's voor jongeren even toegankelijk zijn, dat er een verschil is tussen 'moeilijke' en 'minder moeilijke' kunst. Tevens is het zo dat de opvatting van jongeren zelf over wat bijvoorbeeld 'dans' of 'poëzie' is vaak afwijkt van wat door andere onder deze begrippen wordt verstaan.

Doelgroep

Het advies gaat niet over alle jongeren in Rotterdam. Bewust is gekozen voor jongeren in de middelbare schoolleeftijd, de groep van twaalf tot ongeveer negentien jaar. Redenen daarvoor zijn:

- Vanaf de middelbare schoolleeftijd gaan jongeren zelf keuzes maken in vrije tijd besteding en hebben zij (meer) financiële middelen.
- In de betreffende leeftijdsfase ontstaan 'eigen' cultuuruitingen.
- Tieners zijn eigenzinnig, laten zich niet aan de hand meevoeren langs wat volwassenen bedacht hebben en worden om die reden vaak gezien als 'lastige' doelgroep.
- In het curriculum van het voortgezet onderwijs neemt kunst en cultuur een bijzondere plaats in (CKV-vakken).

In deze groep zijn lang niet alle Rotterdamse jongeren van 12-19 jaar begrepen. Het huidige beleid in de onderwijssector om jongeren in aanraking te brengen met kunst en cultuur heeft tot nu toe alleen gevolgen voor het basis- en voortgezet onderwijs. Er zijn in Rotterdam 45 scholen voor het VO met 44.000 leerlingen. Ongeveer anderhalf maal zoveel leerlingen volgt onderwijs aan Regionale Opleidingscentra (ROC's – beroepsonderwijs en volwasseneneducatie) en overige MBO-scholen. Bovendien werkt een deel van de Rotterdamse jongeren, al dan niet in het kader van het Jeugd Werk Garantieplan. Voor de reikwijdte van het advies is het van belang vast te stellen dat dus (nog) niet alle jongeren van 12 tot 19 jaar via school in contact komen met kunst en cultuur. De RKS realiseert zich overigens terdege dat eventuele ambities over de mogelijkheden van het onderwijs niet voorbij mogen gaan aan de omvang van de achterstanden van de Rotterdamse jeugd.

Beleidsinstrumentarium

Het advies gaat over beleidsinstrumenten, in eerste instantie gericht op de voorwaarden om de ontmoeting tussen jeugd en cultuur voor alle partijen zo goed mogelijk te realiseren. Het heeft niet als doel de concrete behoeften van jongeren op het terrein van de kunst te verhelderen. De RKS is van oordeel dat eerst een kader moet worden aangegeven waarbinnen enerzijds motieven en doelstellingen van de overheid bij het bevorderen van ontmoetingen tussen jongeren en kunst en anderzijds wat kunst- en onderwijsinstellingen 'kunnen' en jongeren 'willen' (vrije tijd) of 'nodig hebben' (onderwijs) beter op elkaar kunnen worden afgestemd. Het spreekt vanzelf dat bij het operationaliseren van ontmoetingen tussen jongeren en cultuur wel heel goed moet worden geluisterd naar jongeren. Jongeren zijn als het ware opdrachtgevers die hun culturele wensen door professionele vormgevers, tentoonstellingsmakers, festivalorganisatoren, enzovoort, vertaald willen zien naar kwalitatief goed aanbod. Dit advies doet een aantal suggesties om dat te realiseren. Dat het jongerenpubliek in Rotterdam in toenemende mate multicultureel van samenstelling is, is in deze eveneens een factor van belang.

3. Het huidige beleid nader verkend

3.1 Instrumenten

Voor een beeld van de context waarbinnen dit advies zich beweegt, worden de relevante beleidsinstrumenten hieronder kort besproken.

Motie Kuijper

Bij de behandeling van de nota *De Kunst en de Stad* (1993) heeft de gemeenteraad de 'motie Kuijper' aangenomen. In de motie werd het college verzocht om de kunstinstellingen op te dragen aantoonbare inspanningen te leveren - te denken valt aan ten minste 1% van het jaarbudget - in of ten behoeve van het onderwijs. De overwegingen voor de motie waren ten eerste dat het gewenst was dat zowel de sector onderwijs als de kunstsector zich zouden inspannen om kunsteducatie in het basis- en voortgezet onderwijs te verbeteren en te intensiveren, en ten tweede dat elke scholier vóór zijn of haar vijftiende jaar op een of andere wijze binnen het onderwijs kennis zou moeten kunnen maken met kunst. Na drie jaar is de motie Kuijper geëvalueerd. De meeste instellingen voldoen inmiddels aan de 1%-regeling, waarbij de nadruk ligt op activiteiten in de bovenbouw van het basisonderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Door de motie Kuijper lijkt tevens de samenwerking tussen instellingen te zijn toegenomen.

Cultuureducatieve gelden

In de OCenW-notitie *Cultuur en School* (1996), wordt aangekondigd dat volgens het 'matching fund' principe extra gelden beschikbaar zullen worden gesteld voor cultuureducatie: Concrete resultaten in de cultuureducatie worden veelal bereikt door een goede samenwerking tussen scholen, bemiddelingsinstituten en culturele instellingen binnen een lokale of regionale context. De extra investeringen die het rijk bij wijze van stimulerende impuls de komende periode wil verrichten, noodzaakt in bestuurlijke termen dan ook tot een actieve gezamenlijke aanpak en inspanning van de centrale overheid, de provincies en de gemeenten.' De afdeling Culturele Zaken van de Bestuursdienst van de gemeente Rotterdam beheert in Rotterdam de subsidies voor cultuureducatieve projecten die uit dit convenant zijn voortgekomen. Voor het schooljaar 1998/1999 is in totaal f 1 miljoen beschikbaar. Culturele Zaken laat zich voor de toekenning van de subsidies adviseren door een commissie waarin directeurs en medewerkers uit de kunstsector, het onderwijsveld, de DSO en de SKVR zitting hebben. Projectvoorstellen moeten voldoen aan algemene, door het Rijk geformuleerde criteria, en aanvullende criteria van de gemeente Rotterdam. Zo'n aanvullend criterium luidt dat alleen kunstinstellingen projectvoorstellen kunnen indienen, omdat op voorhand duidelijk moet zijn dat een projectvoorstel gedragen wordt door een kunstinstelling en dat die kunstinstelling zich ook verantwoordelijk voelt voor de uitvoering ervan. Als een kunstinstelling zelf het initiatief neemt voor een project, moet uit de subsidieaanvraag blijken op welk type school het project zich richt en in samenwerking met welke school of scholen het project kan worden uitgevoerd. Ter verklaring stelt de gemeente: 'Doel van de extra middelen is immers niet alleen de niet-cognitieve vakken, zoals cultuureducatie, in het onderwijs meer aandacht te geven, maar ook de relatie tussen het onderwijs en de kunstsector blijvend te versterken.'

Jongerenparticipatie

Een aantal Rotterdamse kunstinstellingen heeft sinds enige tijd 'ambassadeurs', jongeren die een schakel vormen tussen doelgroep jongeren en een bepaalde kunstinstelling. De functie van ambassadeur is voortgekomen uit initiatieven in het kader van het R festival van september 1997 en heeft als doel continuïteit te geven aan de betrokkenheid van jongeren bij Rotterdamse kunstinstellingen. Elke instelling bepaalt zelf de wijze waarop het ambassadeurschap wordt vormgegeven, maar algemeen is het idee dat de ambassadeurs 'hun' kunstinstelling

vertegenwoordigen naar hun 'achterban' (andere jongeren in hun vriendenkring), en dat ze deze achterban vice versa vertegenwoordigen naar de kunstinstelling.

In een door de RKS georganiseerde discussiemiddag met ambassadeurs en vertegenwoordigers van kunstinstellingen (april 1998) bleek dat de kunstinstellingen het ambassadeurschap inderdaad op tal van manieren hadden vormgegeven, maar dat het (nog) niet overal goed uit de verf was gekomen. Tevens werd geconstateerd dat veel ambassadeurs ouder waren dan achttien en vwo of wo/hbo volgden, waardoor ze vaak meer dan andere jongeren affiniteit met kunst hadden. Deze situatie strookte niet met de oorspronkelijke opzet van het experiment.

Kunst en cultuur in de basisvorming en tweede fase

In oktober 1997 hielden de Rotterdamse scholen voor voortgezet onderwijs en de kunstinstellingen een werkconferentie over kunsteducatie in het voortgezet onderwijs. Op basis van de uitkomsten van deze werkconferentie presenteerden de directies van de DSO en de SKVR aan de Commissie voor Onderwijs & Recreatie en de Commissie voor de Kunstzaken een voorstel 'kunsteducatie in het voortgezet onderwijs'.

Beide raadscommissies gingen met het voorstel akkoord en gaven opdracht een plan van aanpak te maken voor zowel basisvorming als tweede fase. In dat plan moest in elk geval aandacht zijn voor:

- leerlingen in de onderbouw van het voortgezet onderwijs;
- leerlingen in de tweede fase van het voortgezet onderwijs;
- een structuur voor blijvende afstemming van vraag en aanbod;
- cultuureducatie in het kader van het Rotterdams Achterstandsplan (ROAP).

In twee werkgroepen, geïnitieerd en begeleid door SKVR en DSO, is het plan van aanpak gemaakt. Dit plan is besproken in de Commissies voor Onderwijs en Kunstzaken.

Culturele hoofdstad

Jongeren en cultuur is één van de thema's van Rotterdam Culturele Hoofdstad in 2001. Uit het persbericht van de gemeente Rotterdam vlak na de bekendmaking van de toekenning van de titel Culturele Hoofdstad voor 2001 aan Rotterdam en Porto: 'Een ander punt van aandacht is de aansluiting tussen de gevestigde cultuur en nieuwe generaties. Om die aansluiting te vinden is het vanzelfsprekend dat de jeugd- en jongerencultuur een centraal thema is in de programmering van het evenement.' De komende twee jaar zullen in het teken staan van de voorbereidingen voor Rotterdam Culturele Hoofdstad en daardoor mede in het teken van de jeugd- en jongerencultuur.

Integraal jeugdbeleid

In 1996 verzocht de Regiegroep Integraal Jeugdbeleid de kunstsector een programma te formuleren om deel te nemen aan het Integraal Jeugdbeleid. De missie van het jeugdbeleid luidt: 'Het Stedelijk Jeugdbeleid daagt een ieder in Rotterdam uit om alle krachten en kwaliteiten te mobiliseren, waar ook aanwezig binnen de Rotterdamse samenleving, om alle kinderen, jeugdigen en jongeren van 0 tot en met 23 jaar op weg te brengen naar maatschappelijke zelfstandigheid en een positieve deelname aan het maatschappelijk leven.' In 1997 is met de notitie *Naar een nog integraler jeugdbeleid - hoe de kunstsector een bijdrage kan leveren aan het integraal jeugdbeleid* een eerste aanzet gegeven tot een bijdrage van de kunstsector in het Stedelijk Jeugdbeleid in Rotterdam. Deze notitie stelde vooral veel vragen omdat nog onduidelijk was hoe 'de kunstensector' als geheel aan het integraal jeugdbeleid zou kunnen bijdragen.

De Regiegroep Stedelijk Jeugdbeleid berichtte het Directeurenoverleg schriftelijk (1997): 'De kunstensector kan niet worden aangesproken omdat de sector als eenheid niet bestaat. In die zin is 'een bijdrage van de sector' een fictie. Wanneer het jeugdbeleid behoefte heeft aan de conceptuele deskundigheid die in de sector aanwezig is, moet het zich richten tot een of meer instellingen die in de sector opereren.' In februari 1998 is een bijgestelde versie van besproken

door de directies van de kunstinstituten. Nu tekent zich *Naar een nog integraler jeugd beleid* een duidelijker antwoord af, dat aansluit op de kanttekening uit de brief van de Regiegroep Stedelijk Jeugd beleid. 'Uitgaande van het gegeven, dat kunst in het Integraal Jeugd beleid wordt gezien als een instrument voor de realisering van de doelstelling van het beleid, ligt het in de rede te concluderen dat de kunstsector zich vooral reactief opstelt: andere sectoren/partners in het Integraal Jeugd beleid die van mening zijn dat een of meer kunstinstituten een zinvolle bijdrage kunnen leveren aan de oplossing van een bepaalde thematiek van het integraal jeugd beleid, kunnen op de kunstsector een beroep doen. Een uitzondering daarop vormen mogelijk de SKVR en de Gemeentebibliotheek, die gezien de aard van hun product wellicht ook zelf een programma voor het integraal jeugd beleid kunnen ontwikkelen.'

3.2 Analyse

Motieven en doelstellingen

Bij nadere beschouwing van het essay, het beleidsoverzicht, de uitkomsten van het onderzoek en het debat, alsmede het vigerende Rotterdamse beleid blijkt –vaak tussen de regels door– dat de overheid vele motieven en doelstellingen heeft om ontmoetingen tussen jongeren en kunst te bevorderen. Deze motieven en doelstellingen komen veelal in gemengde samenstelling voor en zijn te vatten in onderstaande zeven noemers.

- **Cultureel besef**
Doel is bewustwording van het culturele heden en verleden aan de hand van kennis-overdracht over kunst en cultuur. Anders gezegd: bij de algemene ontwikkeling hoort dat men weet wat een theater, klavecimbel, minaret is of wie Rembrandt was.
- **Zelfexpressie**
Doel is het stimuleren van creativiteit, verbeeldingskracht en het vermogen gevoelens te uiten door het inzetten van kunstzinnige middelen.
- **Emancipatie**
Doel is het ontwikkelen van de autonome oordeelskracht. Door kennis van en deelname aan kunst en cultuur wordt het onderscheidingsvermogen getraind. Dit komt de zelfstandigheid van het individu en uiteindelijk het democratisch gehalte van de samenleving ten goede.
- **Civilisatie**
Doel is het stimuleren van een constructieve deelname aan het maatschappelijk leven door deelname aan kunst en cultuur. Hoewel niet meer expliciet wordt dat kunst mensen 'moreel verheft', wordt kunst wél gezien als zinvolle vrijetijdsbesteding.
- **Publieksbereik**
Doel is het bereiken van een zo groot mogelijk publiek, passend bij het aanbod van de betreffende instelling. Motieven zijn de legitimering van subsidies en het verdelingsvraagstuk: gemeenschapsgeld dient rechtvaardig te worden verdeeld en effectief en efficiënt te worden besteed.
- **Draagvlak voor de kunsten**
Doel is het voortbestaan en de ontwikkeling van de kunstensector, omdat de kunsten een waarde hebben voor de samenleving. Kunst die een steeds kleiner publiek bereikt, heeft op den duur een geringere maatschappelijke relevantie. Om de 'reservaat-situatie' te voorkomen heeft de overheid er belang bij jongeren als toekomstig publiek te bereiken.
- **Vitaliteit en verjonging van de kunsten**
In het verlengde van het voortbestaan en de ontwikkeling van de kunstensector is de inhoudelijke wisselwerking met jongeren belangrijk voor de vitaliteit van de kunst.

De verschillende motieven en doelstellingen van activiteiten in het kader van 'jongeren en cultuur' zijn in de ogen van de RKS alle even legitiem. De RKS is echter van mening dat het de effectiviteit van het overheidsbeleid op het terrein van jongeren en cultuur ten goede komt als alle betrokken partijen (politiek, overheid, onderwijs, cultuur, sociaal-cultureel werk) bewuster omgaan met die verschillende motieven en doelen. De RKS weet zich in deze opvatting gesteund

door het advies dat de Raad voor Cultuur en de Onderwijsraad gezamenlijk uitbrachten over de OCenW-notitie *Cultuur en School*. Over het schoolklimaat schrijft laatstgenoemde notitie: 'Cultuur als instrument speelt een rol bij het verwezenlijken van brede vormingsdoelen als sociale redzaamheid, tolerantie en maatschappelijke betrokkenheid. [...] Een school die op cultureel terrein in het verlengde van het reguliere onderwijsprogramma de leerlingen sociaal en actief weet te binden, biedt een veiliger omgeving en een goed uitgangspunt voor het verwezenlijken van de onderwijsdoelen.' In hun reactie stellen beide adviesraden: 'Deze hoofdlijn heeft meer te maken met jeugd- en achterstandsbeleid dan met cultuureducatiebeleid, zeker waar de activiteiten zijn toegespitst op het snijvlak van schooltijd en vrije tijd.' In de notitie wordt bovendien interculturele educatie gezien als middel tot bevordering van een veilig schoolklimaat. Beide raden beschouwen intercultureel beleid niet als onderdeel van 'jeugd- en achterstandsbeleid', maar achten kennismaking met meer culturele invalshoeken juist een verrijking van het onderwijsprogramma en als zodanig voldoende gelegitimeerd. Hiermee wordt nog eens extra aangegeven dat het inzetten van cultuur als 'middel' niet altijd goed samen gaat met cultuur als 'doel'.

Educatie en marketing

Volgens de werkdefinitie uit *Cultuur en School* omvat cultuureducatie alle vormen van educatie waarbij kunst en het materiële culturele erfgoed als doel of als middel worden ingezet. Deze begripsomschrijving komt overeen met opvattingen elders en het is vrijwel gelijk aan de definitie die indertijd voor kunstzinnige vorming werd gehanteerd: 'Strikter gedefinieerd worden kunst en/of kunstzinnige middelen en technieken doelgericht ingezet teneinde mensen de middelen in handen te geven om gemotiveerd keuzes te maken uit en deel te nemen aan een gevarieerd aanbod van kunstdisciplines en kunstproducten. Kortweg: doelgericht leren omgaan met kunst'⁴. In de praktijk wordt de term 'kunstzinnige vorming' meestal gebruikt voor educatie met kunst als middel, en de term 'kunsteducatie' voor educatie met kunst als doel⁵.

Beide omschrijvingen beschouwen kunst- of cultuureducatie als vorm van educatie. Nadere beschouwing toont aan dat educatie door kunstinstellingen vaak wordt ingezet als marketinginstrument gericht op jongeren, terwijl reguliere marketinginspanningen gericht op jongeren 'educatie' worden genoemd. Wellicht hanteert men bij het willen bereiken van jongeren de term educatie liever dan marketing en misschien heeft de voorkeur voor de term educatie iets te maken met een algemene scepsis in de kunstsector ten opzichte van het begrip marketing.

Zonder ons te verliezen in een definitiekwestie is duidelijk dat educatie altijd iets te maken heeft met leren, vormen en opvoeden. Activiteiten die publiek informeren en werven en niet expliciet tot doel hebben het publiek te vormen of iets te leren, moeten worden aangeduid als marketingactiviteiten.

Voor onderwijs- en kunstinstellingen die reeds naar beider tevredenheid samenwerken, lijkt het onderscheid tussen educatie en marketing wellicht onnodig of kunstmatig. Juist omdat in dit advies de motieven voor ontmoetingen tussen jongeren en cultuur steeds uitgangspunt zijn, is ook een onderscheid tussen educatieve motieven en marketingmotieven van belang. Een bepaald project dat jongeren met kunst en cultuur in contact brengt, kan effecten hebben die bij meer dan één doelstelling of motief passen, maar dit is niet vanzelfsprekend. In het volgende hoofdstuk wordt dit nader toegelicht.

⁴ *Kunsteducatie*, J. Ensink, M. van Hoorn en P. Vogelesang, uit: *Handboek Cultuurbeleid*, red. H.J.M. Akkermans, Vuga, Den Haag, 1998

⁵ *ibidem*

4. De handleiding: een nieuw beleidskader

In 'De knikkers en het spel. Een handleiding voor effectief beleid op het terrein van jongeren en cultuur' staat de vraag centraal op welke wijze de gemeente Rotterdam haar beleid ten aanzien van jongeren en kunst zo kan inrichten dat de inspanningen van de verschillende partijen die zich met jongeren en cultuur bezighouden, effectief zijn en structureel bijdragen aan het bevorderen van ontmoetingen tussen jongeren en kunst. Door de eenzijdige gerichtheid op uitsluitend de financiële middelen die worden ingezet om jongeren en kunst met elkaar in contact te brengen (inspanningsverplichting), wordt de inhoudelijke effectiviteit en het structurele karakter van de inspanningen niet altijd goed bewaakt.

Uit het voorgaande blijkt dat het onderscheiden van de verschillende doelstellingen en motieven voor ontmoetingen tussen kunst en jongeren een belangrijke eerste stap is. Om de kansen te vergroten op een effectiever en structureel resultaat zal het beleid nog aan een aantal andere voorwaarden moeten voldoen. De grondgedachte is dat de inspanningen van de verschillende partijen die zich met jongeren en cultuur bezighouden, alleen dan effect sorteren als elke partij weet voor welke bijdrage zij verantwoordelijk is (resultaatverplichting). Dat lijkt een open deur, behalve wanneer veel partijen met diverse motieven 'in het spel zijn'. En dat is het geval bij het vraagstuk jongeren en cultuur. Ook hier vindt de RKS de Raad voor Cultuur en de Onderwijsraad aan haar zijde: 'Nodig is een heldere taakstelling voor alle betrokkenen (landelijke, provinciale en gemeentelijke overheden, scholen en culturele instellingen)⁶. De raden stellen voor 'om de huidige werkwijze, die vooral bestaat uit het ontwikkelen van een grote verscheidenheid aan projecten in de convenantgebieden, niet zozeer te richten op nieuwe inhoud, maar op het ontwikkelen van een structureel kader waarbinnen het beleid kan worden gerealiseerd.⁷

In zo'n beleidskader kunnen partijen zich concentreren op hun primaire sterke eigenschappen, omdat taken en verantwoordelijkheden helder zijn. De overheid heeft daarbij de verantwoordelijkheid te expliciteren welke doelstellingen zij op welk moment voor welke jongeren gerealiseerd wil zien en welke financiën zij daarvoor beschikbaar wil stellen. Het is belangrijk eerst heldere doelstellingen te formuleren, daarna pas het middel te kiezen en te bezien voor welke instelling(en) dit middel past bij de taken en verantwoordelijkheden.

Het nieuwe kader en het onderwijs

Als de overheid bijvoorbeeld wil dat meer aandacht wordt besteed aan kennisoverdracht op het gebied van kunst en cultuur, inclusief de kennismaking met de culturele infrastructuur van de stad, dan is dat een typische onderwijsdoelstelling ('cultureel besef'). Wil de overheid de oriëntatie op de omgeving, zoals genoemd in *Cultuur en School*, een belangrijker eindterm maken in het onderwijs? Ook dan zal het middel uit moeten gaan van een onderwijssituatie. Als de overheid deze doelstellingen gerealiseerd wil zien, is dat een opdracht expliciet aan het onderwijs. Uiteraard kan de overheid deze opdracht alleen maar geven als het onderwijs voldoende mogelijkheden heeft deze uit te voeren. Het kan zijn dat scholen kunstinstellingen of centra voor kunsteducatie moeten inschakelen om lessen vorm te geven of te illustreren. Daarvoor zullen dan wel toereikende financiële middelen beschikbaar moeten zijn. De eindverantwoordelijkheid voor het uitvoeren van deze opdracht blijft echter wanneer het om een onderwijsdoelstelling gaat, bij het onderwijs.

Het is mogelijk, maar niet vanzelfsprekend, dat verschillende doelstellingen met eenzelfde middel worden gerealiseerd. Het 'culturele moeten' op school verdraagt zich bijvoorbeeld niet altijd met het 'culturele mogen' in de vrije tijd. Maakt de overheid zich vooral zorgen om de

⁶ *Cultuur en School*, Gezamenlijk advies Onderwijsraad en Raad voor Cultuur, 18 maart 1998

⁷ *ibidem*

jongerendeelname aan de gesubsidieerde kunsten? Dan zal het middel uit moeten gaan van wat kunst jongeren in de vrije tijd te bieden heeft.

Het nieuwe kader en de instellingen voor kunst en cultuur

In eerste instantie zijn kunstinstellingen er om kunstinhoudelijke redenen. Daarvoor zijn ze opgericht en daarvoor ontvangen ze subsidie van de overheid die daarmee een taak als 'hoedster van het kwetsbare' vervult. Het is vanzelfsprekend dat kunstinstellingen in hun reguliere marketingbeleid ook aandacht besteden aan jongeren (doelstelling: 'publieksbereik'). De bewijslast kan ook worden omgekeerd: als een kunstinstelling een bepaald deel van het publiek niet kan of wil bereiken, dient zij dit goed te beargumenteren. Gesubsidieerde kunstinstellingen hebben immers, op grond van het gemeenschapsgeld dat ze ontvangen, de reguliere plicht te streven naar een zo groot en breed mogelijk publiek, weliswaar passend bij de aard van het product van de instelling. Deze verantwoordelijkheid voor een goede marketing geldt ook voor de centra voor kunsteducatie voor wat betreft hun cursusaanbod en hun functie in de ondersteuning van de amateurkunst. Een gedifferentieerde aanpak is essentieel, zo blijkt ook uit empirisch onderzoek en literatuurstudie (zie bijlage.) Er zijn ook culturele instellingen die zich meer richten op het cultureel erfgoed en/of het informeren van het publiek. Historische en volkenkundige musea en bibliotheken zijn hiervan enkele voorbeelden. Juist de eigen identiteit van de instelling moet uitgangspunt zijn voor het bereiken van een zo groot mogelijk publiek en voor verdere inhoudelijke ontwikkeling.

De belangrijkste verantwoordelijkheid van een kunstinstelling als het gaat om publieksbereik is een bereidheid om de eigen grenzen van product en publieksbereik te onderzoeken en niet vanuit een meer defensieve houding het huidige publieksbereik als het maximaal haalbare te aanvaarden. Het is evenwel mogelijk dat een kunstinstelling goede redenen heeft zich voor een bepaald deel van het publiek geen marketinginspanningen te getroosten. Hierover moet een open discussie met de politiek mogelijk zijn.

Het is denkbaar dat kunstinstellingen educatieve projecten inzetten als marketinginstrument. Het is ook mogelijk dat instellingen zich in meer of mindere mate profileren met een programmering speciaal voor jongeren. Dat gebeurt ook en daar is niets op tegen. Essentieel onderscheid met de huidige situatie is, dat in het hierboven bedoelde beleidskader de overheid niet zonder meer mag verwachten dat elke kunstinstelling een eigen verantwoordelijkheid heeft voor educatie, dat wil zeggen voor het onderwijzen, vormen of opvoeden van het jongerenpubliek. Met andere woorden: een kunstinstelling hoeft niet perse educatie tot haar primaire doelstellingen te rekenen maar het staat de instelling vrij educatieve programma's als middel in te zetten. Bundeling van marketinginspanningen en -expertise door samenwerking, bijvoorbeeld met de VVV, kan nieuwe mogelijkheden bieden.

Het nieuwe kader en overige doelstellingen: aanbesteding

Het is belangrijk dat een kunstinstelling in interactie blijft met de maatschappelijke context. Dit betekent niet dat een kunstinstelling ook antwoord moet hebben op alle vraagstukken waar de samenleving zich voor geplaatst ziet. Al eerder zagen we dat kunst wordt gezien als panacee voor tal van maatschappelijke vraagstukken. Het is goed mogelijk dat de politiek met kunst andere dan kunstinhoudelijke doelstellingen of onderwijsdoelstellingen gerealiseerd wil zien.

Zo is het denkbaar dat de overheid een kunstprogramma laat ontwikkelen en uitvoeren dat de betrokkenheid van jongeren bij hun wijk vergroot. Of een programma met kunstzinnige middelen wenst ter bevordering van het begrip en verdraagzaamheid tussen verschillende culturele groepen op school. Het is in zo'n geval belangrijk dat de overheid daarvoor voldoende financiële middelen beschikbaar stelt. Deze middelen komen niet vanzelfsprekend uit het kunstbudget, maar juist uit het budget van die beleidssector die verantwoordelijk is voor de betreffende doelstelling. Met dat geld zou de overheid gericht programma's kunnen aankopen bij verschillende aanbieders: kunsteducatie-instellingen, het sociaal cultureel werk, het onderwijs,

de kunstinstellingen, commerciële aanbieders of een combinatie van twee of meer van deze partijen. Het staat instellingen vrij om te beslissen wel of niet in te gaan op zo'n verzoek van de overheid. De RKS kan zich voorstellen dat juist het sociaal-cultureel werk bij projecten die kunst als middel inzetten, een prominente rol claimt. Dit zou passen bij de zeker in de deelgemeenten weer sterk opkomende positie van het sociaal-cultureel werk en reeds geïnitieerde samenwerkingsverbanden met kunsteducatie-instellingen.

Voor deze projecten is de relatie die de overheid onderhoudt met de uitvoerende instellingen te vergelijken met de relatie tussen opdrachtgever en opdrachtnemer, in zekere zin naar analogie van de aanbestedingsprocedures in andere sectoren op de vrije markt. Waar subsidiecriteria beschrijven hoe het middel (het project zelf) eruit moet zien, dwingt de methodiek van een aanbesteding de opdrachtgever om uit te gaan van het gewenste resultaat.

Omdat zeker in de culturele sector sprake is van een overheid op afstand zal ten behoeve van de kwaliteitswaarborg bij het ontwikkelen van programma's in 'opdracht' of 'aanbesteding' een externe intermediair nodig zijn. Deze zou als 'projectleider' of 'coördinator' de gedelegeerde verantwoordelijkheid van de overheid moeten krijgen voor de vertaling van de overheidsdoelstellingen naar concrete vragen aan instellingen voor kunst, onderwijs, kunsteducatie, sociaal-cultureel werk, enz., en tijdens de uitvoering de vinger aan de pols moeten houden. Ook is deze intermediair belast met het toetsen van de resultaten van de programma's aan de gestelde doelstellingen terwijl hij/zij zelf terugrapporteert aan de overheid. De kwaliteit en effectiviteit van het gehele project worden zo nauw bewaakt. Juist omdat 'jongeren en cultuur' een nog niet uitgekristalliseerd beleidsterrein is en er ruimte moet zijn voor het experiment, is zo een intermediaire functie van belang.

Samenwerkingsverbanden zijn bij het realiseren van de ambities die de overheid heeft bij de ontmoetingen tussen jeugd en cultuur vaak een probaat middel. Ze zijn geen doel op zich maar passen uitstekend in het hier geschetste beleidskader, zeker ook omdat er over en weer helderheid is over taken en verantwoordelijkheden, waardoor men van elkaar weet wat men kan verwachten. Een kunstinstelling kan bijvoorbeeld inhoudelijke verdieping bieden in het onderwijs, de school kan voor kunstinstellingen een communicatiekanaal zijn naar jongeren. Zowel school als kunstinstelling zijn gebaat bij een samenwerkingsverband, juist als ieder 'op zijn eigen stoel blijft zitten'. Anders dreigt er opnieuw een spraakverwarring over onderwijs, educatie en promotie, over doelen en middelen.

5. Implicaties voor het huidige beleid

Het onder 3 beschreven beleidskader verhoogt de kansen op effectiviteit van het beleid doordat duidelijkheid wordt geschapen over verantwoordelijkheden en doelstellingen. Het werken volgens dit kader betekent niet zozeer een rigoureuze vervanging van het bestaande, maar eerder een verfijning en verbetering. De mogelijke implicaties van het nieuwe kader voor de huidige beleidsinstrumenten zijn hier op een rij gezet.

Motie Kuijper

Als gevolg van de 1%-regeling zijn tal van goede initiatieven op het terrein van jeugd en cultuur tot stand gekomen. De Motie Kuijper is voor het debat over samenwerking tussen onderwijs- en kunstinstellingen en over kunsteducatie in algemene zin een belangrijke impuls. Toch staat een algemene norm voor besteding van een percentage van het jaarbudget 'in of ten behoeve van het onderwijs' op gespannen voet met het geschetste nieuwe kader. De doelstellingen van de projecten waaraan 1% moet worden besteed, worden op dit moment door de gemeente niet nader gespecificeerd. De projecten 'in of ten behoeve van het onderwijs' worden meestal als

'kunsteducatie' aangeduid; het effect van 'kunsteducatie' blijft diffuus, mede omdat de doelstellingen van kunstinstellingen aan helderheid te wensen overlaten.

Als de gemeente wil dat de kunstinstellingen laten zien hoe zij in hun werk rekening houden met het jongerenpubliek, dan moet dat in de jaarplannen en -verslagen worden aangegeven, op grond van de subsidievoorwaarde dat instellingen in hun reguliere marketingactiviteiten uit gaan van een zo groot en breed mogelijk publiek, passend bij die instelling en haar product. Als het de gemeente er om gaat dat in het onderwijs meer aandacht wordt besteed aan kunst en cultuur, dan moet het onderwijs hierop worden aangesproken. De overheid geeft de doelstellingen aan, de individuele scholen beslissen over de wijze die zij het meest geschikt vinden om aan deze doelstelling te werken.

Of de invalshoek nu is vanuit de marketing van kunstinstellingen, vanuit het onderwijs, of beide, de 1%-regeling is niet het meest doelgerichte instrument. Het is in de huidige vorm te veel een financieel instrument zonder dat de kwaliteit of de effectiviteit van de besteding aan de orde is.

Cultuureducatieve gelden

Eind 1998 zal de besteding van de cultuureducatieve gelden in Rotterdam tussentijds worden geëvalueerd door de afdeling Culturele Zaken. Daarbij zal onder andere worden ingegaan op de vraag in hoeverre in de naaste toekomst kan worden gewerkt aan een structurele aanpak, zowel binnen de scholen als binnen de culturele instellingen. Het is belangrijk dat de indieners van een project - bijvoorbeeld een school en een culturele instelling - de eigen doelstelling(en) van tevoren aangeven en blijven bewaken. Alleen dan kan op deze onderscheiden doelstellingen en verantwoordelijkheden worden geëvalueerd.

Jongerenparticipatie

In de voorbereiding voor dit advies is meer dan eens gesteld dat jongeren serieus moeten worden genomen. De RKS onderschrijft dit, maar dat betekent niet dat de overheid of kunstinstellingen jongeren overal zonder meer bij moet betrekken. Ook de taak en verantwoordelijkheid van jongeren moet eerst worden geëxpliciteerd. Jongeren 'onder deskundige begeleiding' een eigen evenement laten organiseren of eigen publicatie laten samenstellen, is niet de enige manier om deze groep serieus te nemen. De RKS pleit ervoor jongeren te beschouwen als opdrachtgevers. Voor het organiseren van een evenement of het samenstellen van een publicatie is nu eenmaal bepaalde kennis en ervaring nodig. Als een architect zijn cliënt serieus neemt, betekent dat ook niet dat de cliënt 'onder deskundige begeleiding van de architect' zijn eigen huis ontwerpt. De architect moet kritisch luisteren, als het ware in de huid van de cliënt kruipen, en vervolgens vanuit eigen visie, kennis en ervaring het huis ontwerpen. Als jongeren opdrachtgever zijn, is het zaak dat de professionals die de opdracht uitvoeren goed naar de jongeren luisteren om te doorgronden wat de wensen van deze 'cliënten' zijn. Net als een goede architect een huis kan ontwerpen dat voldoet én aan de wensen van de cliënt, én aan de professionele kwaliteitsmaatstaven van de architect, betekent het luisteren naar de opdrachtgever voor een kunstinstelling niet dat haar eigen artistieke maatstaven niet overeind zouden kunnen blijven.

Jongerenambassadeurs, -panels, -raden en -klankbordgroepen zijn middelen om de vraag vanuit het jongerenpubliek en het aanbod van de kunstinstellingen beter op elkaar af te stemmen (marketinginstrument). Het lijkt erop dat in Rotterdam al is gekozen voor het inzetten van ambassadeurs voordat voor elke kunstinstelling duidelijk is welk doel daarmee wordt nagestreefd. Uiteraard kunnen de ambassadeurs hier zelf ook aan meewerken. Belangrijk is dat het ambassadeurschap voor de instellingen geen alibifunctie is, zeker ook wanneer blijkt dat instellingen op andere wijzen beter bepaalde doelstellingen kunnen nastreven. Het ligt voor de hand dat ambassadeurs op de een of ander manier worden beloond voor hun inzet, bijvoorbeeld met gratis voorstellingen of voorstellingen tegen gereduceerd tarief, en met contacten in de culturele sector.

Kunst en cultuur in de basisvorming en tweede fase

De basisvorming en tweede fase in het voortgezet onderwijs zijn vanzelfsprekend een onderwijs-aangelegenheid en passen als zodanig uitstekend in het nieuwe beleidskader. Terecht heeft de Bestuursdienst van de gemeente Rotterdam opgemerkt het niet meer dan redelijk te vinden dat het rijk en niet de gemeente zorgdraagt voor facilitering van de invoering van de CKV1-regeling in de tweede fase van het voortgezet onderwijs. Het is van belang dat cultuureducatie in de basisvorming wordt gestuurd door duidelijke doelstellingen. Het huidige plan van aanpak geeft vooral een beschrijving van het 'cultuurtraject': 'leerlingen in de onderbouw/ basisvorming maken door middel van een gestructureerd aanbod kennis met verschillende kunstdisciplines en kunst- en cultuurinstellingen in de stad'. Het verdient aanbeveling om nader te preciseren wat de doelstellingen van het cultuurtraject zijn op het gebied van cultuurparticipatie en de persoonlijke en sociale ontwikkeling van de leerling. Waar een kortingsregeling wordt voorgesteld voor zelfstandig bezoek van leerlingen aan culturele activiteiten, mag niet worden verwacht dat kunstinstellingen zonder compensatie daaraan meewerken. De ervaringen met de museumjaarkaart bijvoorbeeld tonen de gevolgen daarvan.

In de agendapost van juli 1998 wordt kort aangegeven dat een structureel overleg CKV1 en een cultuureducatiebeurs zorg moeten dragen voor blijvende afstemming van vraag en aanbod. Hiermee wordt ongetwijfeld niet bedoeld dat kunstinstellingen klakkeloos moeten aanbieden wat het best aansluit bij de thema's die in CKV1 worden behandeld. Hoe de afstemming er wel uit moet zien, moet nog worden uitgewerkt.

Culturele hoofdstad

Het ligt in de rede om in het programma voor de Culturele Hoofdstad, waarin de aansluiting tussen traditionele en jonge kunstuitingen een belangrijke rol moet spelen, jonge vertegenwoordigers van de verschillende kunstdisciplines de ruimte te geven hun werk - in meer of mindere mate beïnvloed door wat in de regel wordt verstaan onder jongerencultuur, maar in alle gevallen jong - te presenteren. Hierbij de term 'kunst' of 'kunstdiscipline' al te traditioneel op te vatten zou een bewijs zijn dat jeugd- en jongerencultuur al bij voorbaat niet is begrepen. Juist het verschuiven en vervagen van grenzen tussen traditionele kunstdisciplines en tussen de verschillende culturen, het toenemende multidisciplinaire werken en het creëren van nieuwe disciplines is karakteristiek voor cultuuruitingen van jongeren. Rotterdam kan zijn benoeming tot Culturele Hoofdstad in 2001 aangrijpen om het publieke debat over de inhoud van het kunstbegrip een nieuwe impuls te geven. Ook uit het debat *Een reus op lemen voeten* bleek dat deze discussie alleszins relevant is.

Integraal jeugdbeleid

Het 'bijdragen aan maatschappelijke zelfstandigheid en een positieve deelname aan het maatschappelijk leven' behoort niet tot de kerndoelen van kunstinstellingen. De missie van het Stedelijk Jeugdbeleid spreekt van een 'pedagogische opdracht'. Hoewel iedereen het belang van het Stedelijk Jeugdbeleid zal onderschrijven, levert de algemene vraag aan 'de kunstsector' om deze pedagogische opdracht op te pakken weinig helderheid over taakinvulling en verantwoordelijkheden van de Rotterdamse kunstinstellingen.

Wanneer de overheid scherper formuleert wat zij wil en duidelijke afspraken maakt over toedeling van verantwoordelijkheden is wél mogelijk dat enkele, daarvoor geschikte kunstinstellingen positief reageren op de uitnodiging om - al dan niet in samenwerkingsverband - projecten te ontwikkelen die onder de regie van het integraal jeugdbeleid kunnen worden uitgevoerd. Het expliciete onderscheid tussen doelen en middelen sluit nauw aan bij de formulering van de notitie uit februari 1998 over de bijdrage van de kunstsector aan het integraal jeugdbeleid: 'Het huidige kunstaanbod is naar de mening van de regiegroep niet bedoeld een middel te zijn voor het bereiken van de missie van het Integraal Jeugdbeleid. Wil de kunstsector een bijdrage aan het Integraal Jeugdbeleid leveren, dan zal hij zijn oor te luisteren moeten leggen bij de participanten in het Integraal Jeugdbeleid en in samenspraak met hen een

specifiek programma moeten ontwikkelen waarbij kunst expliciet een middel is voor het realiseren van door anderen geformuleerde doelstellingen.'

Het ligt voor de hand dat voor het uitvoeren van dit soort opdrachten kunstinstellingen kunnen beschikken over adequate financiële middelen. Deze gelden zouden door de overheid via een aanbestedings- of opdrachtmodel moeten worden ingezet.

Jongerenbudget

In het jaarplan voor 1999 meldt de RKS voornemens te zijn de mogelijkheden te onderzoeken om jongeren zelf een subsidiebudget te laten verdelen voor initiatieven door jongeren, met een niet-educatief karakter. De reacties op dit advies van zowel de politiek als het culturele veld zijn daarbij uiteraard van belang.

De volgende personen hebben een waardevolle bijdrage geleverd aan de totstandkoming van het advies 'De knikkers en het spel. Een handleiding voor effectief beleid op het terrein van jongeren en cultuur':

Theo Goemaat	Stichting kunstzinnige Vorming Rotterdam
Myra de Waard	Stichting kunstzinnige Vorming Rotterdam
Patty Jacobs	Stichting kunstzinnige Vorming Rotterdam
Roelien Timmerman	Dienst Stedelijk Onderwijs
Pedro Landim	Dienst Stedelijk Onderwijs
Hans Huisman	Dienst Stedelijk Onderwijs
Henze Pegman	VVV, bureau Kunst en Cultuur
Joep Derks	Stichting Beeldende Amateurkunst
Olga Smit	Bestuursdienst Rotterdam
Ton de Vos	Bestuursdienst Rotterdam

De personen die medewerking hebben verleend aan het onderzoek van Claudia Ruitenbergh 'De culturele padvinder' staan bij het onderzoekverslag vermeld.

De Rotterdamse Kunststichting stimuleert de
ontwikkeling van kunst en cultuur in de stad
door middel van subsidiëren, adviseren en
debat.

bezoekadres
Mauritsweg 35

postadres
Postbus 2800
3000 CV Rotterdam

telefoon
(010) 414 16 66

telefax
(010) 413 51 95

e-mail
rks@rks.nl

internet
<http://www.rks.nl>